

Írta: Simonyi Bori

Közreműködött: Varga Géza, Scheiring Gábor

Design: Kiss Maja, Tracey Wheatley

Kiadja: Védegylet, www.vedegylet.hu

Készült a Sprinter Nyomdában

Támogatók: TRIALOG, Ökológiai Fogyasztóvédelmi Munkacsoport

Budapest, 2005

Ki mint vet...

A fenntartható mezőgazdaság kilátásai egy globalizált világban

Szabad, hatékony rendszer? 2
Olcsó húsnak...: Nyertes a fogyasztó? 2
A vidék és a természet pusztulása 4
Kinek jut a banán java? 6
Mégis, kinek jó ez? 8
Vezér leüti parasztot...a globális sakkjátszma 8
Éledő ellenállás 10
Gazdamozgalom Magyarországon 11
Fenntartható alternatívák 12
Mit tehetsz Te? 17
A témával foglalkozó nemzetközi, és hazai civil szervezetek, információs források 18
Felhasznált, illetve ajánlott irodalom: 20
Hivatkozások: 21

Ma Európában a népesség kb. 3%-a dolgozik a mezőgazdaságban, ami 1,9%-kal járul hozzá a GDP-hez. Ehhez képest az európai uniós kiadások 40 %-a a mezőgazdasági támogatásokra megy el. Mégis, az Európa-szerte radikalizálódó gazdamozgalmak dühödten tiltakoznak a támogatások csökkentése ellen, ahelyett, hogy összekapnák magukat, és végre versenyképesé válnának.

Nagyjából így hangzik a neoliberais dogma a mezőgazdasággal kapcsolatban. Eszerint a mezőgazdaság legnagyobb problémája ebben a rendszerben, hogy még nem eléggé liberalizált, az elenyésző számú agrártermelő önző érdekei miatt. Arról ritkábban hallani ezen érvelés keretein belül, hogy a világ népességének 58%-a tartozik ehhez a szűk réteghez. Ha a mezőgazdaság - ad absurdum - globális szinten olyan „hatékonyá” válna, mint Európában, akkor a világ népességének fele megélhetés nélkül maradna.

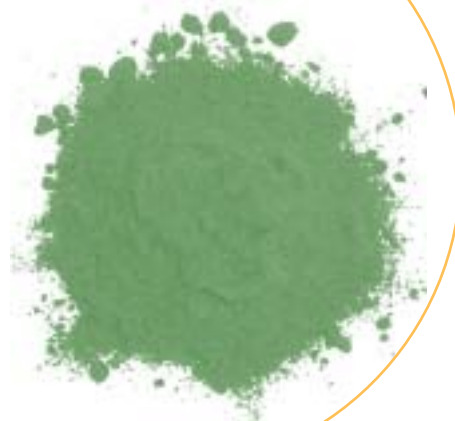
Arról tehát, hogy ez a rendszer hová vezet, csak félénk jóslatok születnek.

Nézzük meg inkább pontosabban, eddig hová juttatta a világot!

Szabad, hatékony rendszer?

A globalizált gazdaság egészéhez hasonlatosan az agro-élelmiszeripari rendszer is messzire jutott az egyenlő, kis szereplőknek a közgazdaságtan alapítói által megénekelte, hasznot hozó szabad versenytől. Az agro-élelmiszeripari konszernek (óriásvállalatok, melyek a nyersanyagtermeléstől a végtermék eladásáig minden láncszemet a kezükben tartanak) kialakulása egy végletekig koncentrált szektort hozott létre: egyetlen példa a sokból: a világ gabonakereskedelmének 70-80 %-át két vállalat, a Cargill és az Archer Daniels bonyolítja¹.

A globális élelmiszeripari rendszer működése számos rejtett környezeti költséggel jár, melyek közül a szállítási költségek a legjelentősebbek. Az élelmiszer-kilométer (food miles) fogalma azt a távolságot jelenti, melyet az élelmiszeripari termék alkotórészei összesen megtesznek. A főleg élelmiszer-kilométerek kirívó példái az egyes termékek alkotóelemeinek utaztatása, másrészt a helyben is termelt élelmiszerek import-exportja: Nagy-Britanniába például 1997-ben 115 000 tonna vaját importáltak, ugyanakkor 67 000 tonna vaját exportáltak.²

Olcsó húsnak...: Nyertes-e a fogyasztó?

A leggyakrabban hallott érv, hogy a fogyasztók az egyértelmű nyertesei a mezőgazdaság jelenlegi formájú globalizációjának. Bár az árak sok esetben valóban látványosan csökkennek, ez legtöbbször a minőség rovására megy. Elég csak az elmúlt egy év

élelmiszerbiztonsági botrányait számbavenni: a „mérgező pirospaprika” a hosszú szállítás közben romlott meg. A méreggel kezelt marokkói zöldpaprika esete arra mutatott rá, milyen nehéz ellenőrizni távoli országok termelési körülményeit.

A madárinfluenza-pánik különösen ellentmondásos ügy a benne megjelenő masszív gyógyszeripari érdek miatt, de azért el lehet képzelni, milyen szép lenne, ha nem kellene kínai csirketelepek dolgozóinak halálózási statisztikáit böngészni, mielőtt lemegyünk a csarnokba csirkecombért. A génmanipulált élelmiszer várható megjelenése pedig alapjaiban értékeli majd át az élelmiszer-biztonság fogalmát.

Az mindenestre tény, hogy a globalizált élelmiszeripari rendszerekben teljesen átalakultak a kínálat szempontjai: nem ízletes, friss, egészséges élelmiszerek előállítására törekednek, hanem sokkal fontosabb szemponttá vált az eltarthatóság, gyümölcsök esetében a szállítás közbeni „utóérleltetés” lehetősége. A Nagy-Britanniában

eladott összes eper 75 %-a például az Elsanta nevű fajtához tartozik. Az Elsanta-epernek nincs különösebb ízértéke, a szupermarketek viszont kedvelik, mert vonzó kinézetét sokáig megtartja a polcokon, és bár hátránya, hogy érzékeny a betegségekre, a vegyszerezést remekül tűri.

A fogyasztóknak tehát azért kellene, hogy jó legyen ez a rendszer, mert csak a leghatékonyabb termelők maradnak meg, ami árcsökkenéshez vezet. Ezzel kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy a világ fogyasztóinak a fele maga is mezőgazdasági kistermelő, akik, még ha olcsó is az élelmiszer, akkor se tudják megvenni, hiszen – kicsi és „elmaradott” létükre –tönkremennek.

amit soha nem akartál megtudni a kajádról:

- Szupermarketekben kapható almákat vizsgálva Angliában a 72 mintából 51-ben találtak visszamaradt rovarirtó- vagy növényvédőszer-maradványt.³ A vizsgált narancsok közül kivétel nélkül mindegyik tartalmazott valamilyen egészségügyi határértéket meghaladó szermaradványt.⁴
- A brojlercsirkék átlagosan 40 napos életüket egy A/4-es papírnak megfelelő nagyságú területen élik le.
- A kismalacokat hamar elválasztják anyjuktól és zsúfolt, betonaljú ketrecekben nevelik. Az unalom és a zsúfoltság miatt gyakran megrágnak egymás farkát, ezért a gondozók rutinszerűen előre levágják az anyjuktól elválasztott malacok farkát.
- A boltokban kapható felvágottakban húsból van a legkevesebb: egy angliai kolbász elemzése kimutatta, hogy a 37% húson kívül főleg vizet, zsírt, keményítőt, hozzáadott fehérjéket, és adalékanyagokat adtak el e termékkel a fogyasztónak – no meg egy adag piros festéket, a jó kis „házi” kolbász-színért.⁵ Az olyan csomagolt húskészítményeket, mint pl. a csirkemellfilé, is gyakran „pumpálják fel” vízzel, ill. más húsból származó fehérjékkel és adalékanyagokkal.

A vidék és a természet pusztulása

A „fejlett” világ fogyasztói ugyanakkor lakosok, állampolgárok is, akik saját bőrükön tapasztalják az európai természet és tájak pusztulását. A modern mezőgazdaság által elért hatékonyságnövekedés ára ugyanis az, hogy az európai vidéki táj, ahogy azt ismerjük és szeretjük, eltűnőben van. Az elmúlt ötven év európai mezőgazdasági és vidékfejlesztési politikája a vegyi és gépi erőforrások felhasználásának növelését szorgalmazta a termelékenység növelésének érdekében. Ez Magyarországon, annak ellenére, hogy hazánk a keleti blokkhoz tartozott, nagyon hasonlóan alakult. Az utóbbi évtizedekben a rovarirtó- és növényvédő szerek, műtrágyák, takarmányok, traktorok és egyéb gépek felhasználásának jelentős növekedése figyelhető meg a mezőgazdaságban, ami szörnyű környezeti károkat okoz. A mezőgazdasági tömegtermelés logikája drámai mértékben károsította a háziállat-, és haszonnövényfajták sokszínűségét. Az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) szerint ez elmúlt évszázadban a Föld mezőgazdasági

örökségének 75%-a elveszett.⁶ A Kárpát-medence gyümölcs- és gabona-tájfajtajának többsége is hamarosan kipusztul. A genetikai bázis elvékonyodása ugyanakkor kiszolgáltatottá teszi a mezőgazdaságot a kártevőkkel és a betegségekkel szemben, és csökkenti a fogyasztók választási lehetőségét. A túlművelésből eredő termőföld- és talajerózió is növekvő probléma. Az elmúlt 40 évben a világ gabonatermesztésre alkalmas szántóterületének 30 %-án fel kellett hagyni a termeléssel az erózió miatt.⁷

A mezőgazdaság modern átalakulásának társadalmi hatásai is égető problémát jelentenek. Ilyen gond a vidéki területek elnéptelenedése. A mezőgazdaság, mely egykor a vidéki területek gazdaságának gerincét adta, ma egyre kevesebb embernek biztosít megélhetést, mert a tönkremenő kistermelők földjeit egyre terjeszkedő nagy gazdaságok szerzik meg, amelyek monokultúrák, ipari jellegű termelési folyamataikban gépekkel és vegyszerekkel helyettesítik az emberi munkaerőt. A vidéki munkanélküliség és szegénység Európa-szerte növekszik. Az európai gazdák tehát már azt megsínylelték, hogy az utóbbi negyven évben az unión belül a hatékonyságnak és a versenynek rendeltek mindent alá, hiszen már most percnként tönkremegy egy gazda az Európai Unióban. Az EU-szintű

mezőgazdasági vámok és támogatások rendszere, a Közös Agrárpolitika (KAP), bár sok kárt okozott azzal, hogy a nagy, ipari jellegű gazdaságokat részesítette előnyben a kistermelőkkel szemben, eddig legalább a világpiacon védelmet nyújtott. A Kereskedelmi Világszervezet (WTO) azonban lebontja ezt a falat is. Akkor majd a brazil, amerikai, új-zélandi mamutfarmokkal, a világpiac „leghatékonyabb” termelőivel kell versenyezni a költségcsökkentésben, ami gyakorlatilag az európai mezőgazdaságnak a végét fogja jelenteni, vagy legalábbis annak, ami szerethető benne. A vidéki munkanélküliség már most óriási teher az európai társadalmakon. Hova megy majd az a sok ember? A városokban sincs ennyi munka, és különben is, ki marad akkor vidéken?

Kinek jut a banán java?

A „fejlődő” országokkal kapcsolatban a fő neoliberális érv az, hogy a piacnyitás növeli ezen országok jólétét. 1991-ben maga a Világbank is kénytelen volt elismerni, hogy az ezt az összefüggést kutató tanulmányok nem tudtak átütő eredményekkel szolgálni.⁸ Az ENSZ Élelmészügyi és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) által kiadott 2000. évi „Jelentés az élelmelés és a mezőgazdaság helyzetéről a világban” rámutat, hogy a szegényeknek csak munkaerejük van, ez viszont, mivel kevésbé mobil, mint a többi erőforrás (pl. a tőke), a globalizált világban igen előnytelen helyzet.⁹ A fejlődőkkel való szolidaritás a másik WTO-ütőkártya: engedjük a fejlődőket piacra jutni, tartozunk nekik ezzel. Sokkal tartozunk nekik, ez igaz, de hogy is néz ki ez a piacra jutás? Mennyit segít a piacra jutás és a globális verseny logikájának együttes érvényesülése a kávé és a banán termelőin, melyeket az EU mindig is beengedett piacaira? A trópusi termények világpiaca klasszikus

oligopóliumnak felel meg, vagyis a piacot néhány óriásvállalat uralja, a világpiaci árakat pedig sokkal inkább e vállalatok egymás közötti alkui és tőzsdeügyletei határozzák meg, mint a kereslet, ill. kínálat tényezői. Ezek az ármeghatározó helyzetet élvező feldolgozó-vállalatok nyilvánvalóan e termények világpiaci árának csökkenésében érdekeltek, ami így is történik évek óta. A termelő országok pedig, melyeknek gyakran néhány ilyen nyerstermék alkotja az egész exportját, teljesen ki vannak szolgáltatva e vállalatoknak. Ebből a nyersanyagtermelő helyzetből nem vezet út a gazdasági fejlődéshez, illetve önállósodáshoz, kizárólag egy vékony helyi réteg –ültetvénytulajdonosok, kereskedők – meggazdagodását szolgálja, a kisemberek érdekét nem. Ellenkezőleg, a „piacrajutott” országok lakossága az óriási ültetvényeken éhbérért végzett robot révén élvez a globális piac előnyeit, miközben gazdaságuk egyre mélyebbre süllyed a gazdasági függőség és szegénység posványába.

Mennyi marad egy Ecuadori banán fogyasztói árának 1 fontjából a láncolat egyes szereplőinél ?

Forrás : Banana Link, 2003 évi árak alapján

Számos fejlődő országnak nincsenek ilyen exportálható terményeik, náluk a mezőgazdaság hagyományosan a helyi lakosság ellátására termel, illetve élelmiszer-importra szorul. Az európai agrobiznisz által a fent leírt, közpénzekből támogatott, környezetet és a vidéket romboló módon megtermelt fölösleges gabonát az EU - ugyancsak közpénzből, az exporttámogatások révén - ide tuszkolja ki, mert egyszerűen nem tudják hova rakni. Az európai és amerikai exporttámogatások a gabona

világpiaci dömpingjéhez (az előállítási költség alatti értékesítés) vezetnek, ami a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat klasszikus formája. Az európai búza így kevesebbe kerül ezen országok piacain, mint a helyi termelő áruja, aki ezáltal elveszti megélhetését. Ezen országok tehát egyre inkább függővé válnak az élelmiszerimporttól, illetve ekkor már a segélytől, hiszen önellátó mezőgazdaságuk tönkremegy.

Fair Trade – Méltányos Kereskedelem

Az Európában piacképes trópusi termények (mint a kávé, tea, kakaó, déligyümölcs) termelőinek helyzetén nagymértékben javíthat a méltányos kereskedelem. Ez kereskedelmi partnerséget jelent, mely a termelőknek jobb kereskedelmi feltételeket, a fogyasztónak viszont a környezeti és munkajogi normák garantált betartását biztosítja. A Védegylet részvételével működő magyarországi Fair Trade program honlapja: www.fairvilag.org

Mégis, kinek jó ez?

A WTO honlapján azzal védekeznek a kritikák ellen, hogy országok önkéntes, demokratikus egyezményéből született, és a konszenzusos döntéshozatal biztosítja, hogy egy országra se lehessen olyan döntést rákényszeríteni, ami számára előnytelen. Ez formailag igaz, de a résztvevő országok eltérő politikai befolyása és szakértői háttere miatt mégsem a demokrácia elve érvényesül. A szinte kizárólag amerikai és európai multik vezetőiből álló tanácsadó bizottságok

meghatározó szerepe pedig gyakorlatilag a cégek érdekképviselői szervévé teszi a WTO-t, mely minden más legitím szempontot felülíró döntéseket hoz. A világszerte agrárárak csökkentése, a kereskedelmi akadályok felszámolása nekik kedvez, a helyhez kötött, természet- és emberközeli mezőgazdasággal szemben. A mezőgazdaság liberalizációjával a kicsik tehát csak veszíthetnek, bárhol a világban próbáljanak is túlélni.

Vezér leüti parasztot... a globális sakkjátszma

Amióta csak létezik a Közös Agrárpolitika, azóta az Unió általános kereskedelmi érdekeinek és az agrármultik lobbierdekeinek rendelődik alá. A lakosság érdekeit és politikai akaratát szerencsére azért nem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni, ez magyarázza az olyan „közérzetjavító” intézkedéseket, mint az ún. „második pillér”, az agrárkörnyezetvédelmi és vidékfejlesztési támogatások bevezetését. Ezek főleg sajnós kirakatpolitikát jelentenek, mégis, számos kistermelő és vidéki közösség túlélését biztosítják. Hogy meddig, az kétséges, a 2005. decemberi hong-kong-i WTO miniszteri csúcstalálkozón ugyanis a mezőgazdaság újra váltópénzként működik majd: az Európai Unió

valószínűleg hajlandó lenne feladni a mezőgazdaság védelmét, ami az Unió a GDP-jének csak 1,9%-át teszi ki, ha cserébe piacokat tud szerezni a szolgáltatásainak (a GDP 70%-a) és az ipari termékeinek (kb. 20 %). Ennek megfelelően Peter Mandelson kereskedelmi biztos nyilatkozata szerint kész a KAP támogatásainak 70%-át és az agrárvámok egy részét feladni. A nemzetközi civil társadalomnak itt, mint már annyiszor, az európai mezőgazdaság jövőjéért kell majd megküzdenie a tárgyalások akadályozásával, hiszen még a jelenlegi KAP is jobb – minden káros hatásával együtt –, mint a globális verseny korlátlan érvényesülése.

A génmódosított (GM) élelmiszerek

A génmódosított szervezetek fogyasztókra, illetve a környezetre gyakorolt hatása tudományos körökben is vitát vált ki. Az Egyesült Államok, a világ vezető géntechnológiai cégeinek (mint pl. a Monsanto) a hazája, folyamatosan ostromolja az Európai Unió piacait a génmódosított élelmiszerekkel és vetőmagokkal, rendszeresen „feljelentve” az Uniót a WTO-nál. Európa a vitarendezési eljárásban az elővigyázatosság elvére (bizonyítsák be, hogy nem káros), az Egyesült Államok rosszhiszemű kereskedelemtorzításra hivatkozik (bizonyítsák be, hogy káros! Magyarul: okozzon kárt, majd akkor elhisszük). A GM élelmiszerek jelölésével kapcsolatos eljárás, melyben az USA ezt is meg akarja akadályozni, különösen abszurd, annak tudatában, hogy az EU fogyasztók 70 %-a elutasítja a GM élelmiszereket. Ugyanakkor tudni kell, hogy a magyar csirkék, disznók, marhák azóta eszik a génmanipulált szóját, amióta az létezik – hiszen a szójatartalmú tápokban ott figyel az amerikai – GM-szója. Hogy ez a fogyasztókra hogyan hat – ezt még kutatni sem merik.

A nemzeti politikai akarat ugyanakkor fontos tényező: Ausztria egy ügyes koegzisztencia-törvénnyel gyakorlatilag lehetetlenné tette a GM-termelést. Nálunk viszont, ettől kicsit eltér a kormányzat irányvonala: a Magyar Tudományos Akadémia is a géntechnológia ügye mellett áll (beszédes című stratégiai füzetet is kiadott a témában: „Beérni Európát”), a kormány pedig a vidékfejlesztési pénzekből (!!!) készül egy „géntechnológiai stratégiai program” beindítására.

Éledő ellenállás

Talán a fentiek már némileg megmagyarázták, miért is olyan dühösek a gazdák Európa-szerte. Ők azok, akik nap, mint nap szembesülnek ezekkel a folyamatokkal, a vidék és a környezet pusztulásával. Ők azok, akik előtt az a választás áll, hogy vagy szuperhatékony disznógyárat létesítenek, illetve felszántják a falujuk határát egyetlen óriási, agyonvegyszerezett búzatáblává, vagy mehetnek biztonsági őrnök a helyi Tescóba, hogy a családjuk ne haljon éhen.

Elsőként Franciaországban éledt fel az ellenállás, hiszen itt a mezőgazdaságnak és a forradalmi mozgolódásnak egyaránt nagy hagyománya van. A McDonalds-rombolásról elhíresült José Bové nevével fémjelzett mozgalom tudatosan vette fel a „paysan” (paraszt) – jelzőt. Ezzel jelzik, melyik oldalon állnak a „korszerű” és „versenyképes” nemzetközi agrobiznisz és a „földhözragadt”, a hazai tájért felelősséget érző kistermelők élet-halál harcában. A mozgalom 1992-ben nemzetközi szintre lépett, a Via Campesina nevű nemzetközi gazdaszervezet megalakulásával. Kereskedelempolitikai reformelképzelések központi fogalma az élelmiszer-önrendelkezés (food sovereignty). Eszerint a táplálkozás alapvető emberi jog, a mezőgazdasági és étkezési kultúra pedig

minden társadalom alapvető, lényeges eleme, olyannyira, hogy az államok, illetve államszövetségek politikai önrendelkezése nem teljes akkor, ha a lakosság élelmezését érintő kérdéseket, tehát az élelmiszer-kereskedelmet és a mezőgazdaságot nem szabályozhatják saját belátásuk szerint. Az élelmiszer-önrendelkezés és a fenntarthatóság jegyében a Via Campesina a helyi fogyasztásra irányuló mezőgazdasági termelést támogatja. Alapelvük, hogy a gazda megélhetését a helyi termelési költségeken alapuló méltányos mezőgazdasági árak kell biztosítania, ennek érdekében megfelelő agrárvámokat kell alkalmazni. A WTO-nak ezért ki kell vonulnia a mezőgazdaság témaköréből, az országoknak önkéntes alapon, kétoldalú egyezményekkel, a dömping szigorú tilalmával kell szabályozniuk az agrárcikkek és élelmiszerek nemzetközi kereskedelmét. A CPE ennek megfelelően az európai Közös Agrárpolitika reformtervezetét is kidolgozta. Ebben a fenntarthatósági követelmények nem egy kiemelt, kicsiny jelentőségű programban jelennek meg (mint a jelenlegi „második pillér”), hanem az alapvető szabályozás részét alkotják.

Gazdamozgalom Magyarországon

Ez év februárjában az elkeseredett magyar gazdák traktorjaikkal előzőnlőtték Budapestet. Helytelen lenne ugyan őket egybemosni az öntudatos globalizációkritikus parasztmozgalmárokkal, hiszen egy jelenlegi állapotában eszközeiben, struktúrájában egyáltalán nem fenntartható agrárrendszer részét képezik, vegyszerekkel, exportpiacokra termelnek, mégis, ha ők tönkremennek, nem marad, ki „megtérjen” a fenntarthatóság számára Magyarországon. Mint feljebb látható ugyanis, általában nehéz Európában gazdának lenni, a mi gazdáinkra azonban ráadásul úgy szakadt a nyakába európai társaik versenye, hogy még azt a csökkentett támogatást, ami a csatlakozási szerződés alapján járt nekik, is késve kapták meg. A magyar gazdákat tehát Európán kívül még egy olyan kormányzat is sújtja, mely többször kinyilvánította már, hogy nem a kistermelők fenntartható mezőgazdaságát támogatja. Elég egy pillantást vetni a génmódosított szervezetek ügyére, vagy arra, ahogy a magyar kormány a sovány, ugyanakkor sok termelőnek a túlélést jelentő második pilléres támogatásokat is minél inkább az ipari jellegű termelést folytató

nagygazdaságoknak igyekszik juttatni.

A mezőgazdasági érdekképviseltek 2005. februári demonstrációsorozata, melyet a Védegylet is támogatott, az agrár-környezetvédelem hazai civil társadalmának a születéseként is értelmezhető. A megmozdulást lezáró, a kormány és a gazdák között született megállapodás sorsa azonban arra utal, hogy a hatalom nem tekinti tárgyalópartnernek ezt az új tényezőt.

Fenntartható alternatívák

A mezőgazdaság korábban szorosan összefonódott a vidéki életmóddal és megélhetéssel, az ipari monokultúrás mezőgazdaság azonban légmentesen elkülönült, lecsupaszított funkciókat kiszolgáló, szigorúan termelési célú tevékenységgé vált. A fenntartható vidékfejlesztésnek a mezőgazdaság és a vidék re-integrációján kell alapulnia, ez a multifunkcionális európai agrármodellel is egybevág. Ez alatt a mezőgazdaság a táj, és a vidéki gazdaság rendszerszemléletű kezelése értendő, hogy

a mezőgazdaság újra a vidék „gerince legyen”. Kérdés persze, hogy hazánkban mennyiben áll készen a vidéki lakosság a mezőgazdaság formájához való visszatérésre. Egyes kutatások arra utalnak, hogy a szükséges készségek és tőke hiánya miatt nem tudnak, de többnyire nem is akarnak a vidéki lakosok a mezőgazdasághoz visszatérni, a „téjesítés” évtizedei ugyanis minden szempontból eltávolították őket az egyéni gazdálkodástól.

A kicsi szép

Ami a kistermelők létjogosultságát illeti, az uralkodó agrár-gazdaságtani érvelés szerint tönkremenetelük közgazdasági szükségszerűség, amely a mérethatékonyság elvéből következik, és teljesen természetes, hogy a kicsi, kevésbé hatékony, „életképtelen” gazdaságokat a jól működő nagyobb szomszédaiak bekebelezik, és így növekednek. A kisgazdaságok azonban több munkahelyet tartanak fenn, és többet adnak hozzá a természeti, illetve társadalmi tőkéhez, mint a nagyobb

farmok. Változatosabb gazdálkodási szerkezetük révén jobban hozzájárulnak a hagyományos növény- és állatfajták megőrzéséhez, hatékonyabban használják fel az energiát a termelés során, jobb őrzői a tájnak és a vadvilágnak, és jobban figyelembe veszik az állatjóléti követelményeket is. Mindezek ellenére az európai támogatások többnyire üzemmérethez kötöttek, ezért oroszánrészük az amúgy is tőkeerős nagy gazdaságokat támogatja.

...egy olyan gazdálkodási rendszer, melyben tiltott a vegyszerek (növényvédő szerek, műtrágyák, antibiotikumok és hormontartalmú gyógyszerek) és a géntechnológiai módszerek alkalmazása. További vezérlőelvi az emberi munkaerő preferálása a gépi megoldásokkal szemben, a fenntartható energiaforrások preferálása a nem-megújuló energiahordozókkal szemben (mint pl. a kőolaj), az állatjóléti szempontok szem előtt tartása az állattenyésztésben. Az egyes gazdaságoknak ideális esetben zárt rendszert kell alkotniuk: törekedniük kell a felhasznált tényezők helyi előállítására: állattenyésztés esetében, saját takarmány termelésére, és a termelés melléktermékeinek a rendszeren belüli visszaforgatására. Az ún. „integrált gazdálkodás” egy lépést jelent a fenntartható termelésre való átállás útján: e gazdálkodási formában adott arányban csökkentik a vegyszerfelhasználást.

A fenntartható gazdálkodási formákat többnyire elmaradottnak, kevésbé hatékonyak tartják. Valójában a közelmúlt felfedezései és hatékony szervezés segítségével ezek a gazdaságok gyakran

A biogazdálkodás...

magasabb terméshányadokat produkálnak, mint a „szokványos” gazdaságok.

2003-ban Magyarország mezőgazdasági termőterületének mintegy 1,83%-án folyt ellenőrzött ökológiai gazdálkodás, ellentmondásos módon azonban a hazai biotermékek csak mintegy 10% kerül értékesítésre a hazai piacon, oroszánrészét exportáljuk, főként az Európai Unióba és Svájcba, ilyen nagy távolságra való szállítás pedig teljesen „lenullázza” azt a fenntarthatósági előnyt, amit az ökológiai rendszerű előállítás jelent.

Az ökológiai gazdálkodás rendszerébe kiválóan illeszkednek őshonos magyar állatfajtáink. Képünkön: szabadon tartott mangalica sertések

Méltányos árak biztosítása

A mezőgazdasági árbevétel elosztása is a helyi közösségek szempontjából előnytelen irányba változott az utóbbi évtizedekben. Fél évszázaddal ezelőtt ugyanis az élelmiszer árának legalább a fele a gazdához, illetve a vidéki közösséghez került vissza, és a maradék fedezte a gazdálkodáshoz felhasznált

tényezők árát, valamint az élelmiszer feldolgozásának, szállításának és értékesítésének költségeit. Mostanra ez az egyensúly felborult, és a folyamat szélső elemei egyre többet hasítanak le a gazdálkodó kárára az élelmiszer piaci értékéből.

A vetőmaghoz való jog

Az egyik legfontosabb felhasznált tényező a vetőmag, melynek nemesítése a saját termésből való félrerakás révén ósidóktól kezdve a gazdálkodó joga és egyben feladata is volt. Ezt először a hibrid vetőmagok elterjedése nyírta meg, a kiépülő agrártechnikai multik, mint a Monsanto vagy a Sygenta pedig intézményi (szabványok bevezetése az EU-ban) és technikai (terminátor-technológia, mely a mag második nemzedékét terméketlenné teszi) úton igyekeznek

teljesen ellehetetleníteni a gazdák közötti vetőmagcserét. Aki pedig a GM-vonatba száll be (ezt sem bízzák a multik a véletlenre: Romániában ingyen osztogatják a GM-vetőmagot – persze csak az első adagot, mint a drogbárók), nos annak nincs kiszállás: mivel a földje technikai okokból mindig GM-szennyezett marad, vagy azt termeli, és veszi meg minden évben a vetőmagot, vagy semmit.

Gandhi hagyatéka

A vetőmag-önrendelkezés védelmében indult úttörő kezdeményezés Dr. Vandana Shiva indiai filozófus és közgazdász Navdanya (Kilenc Mag) elnevezésű mozgalma, mely a helyi indiai fajták vetőmagállományának megőrzését tűzte ki célul.

A gazdasági önállóságukat a multinacionális agro-ipari cégektől visszanyerni kívánó gazdálkodók fordulhatnak Shiva egyre több régióban megjelenő vetőmagraktáraihoz. Itt ingyen kapnak egy zsák vetőmagot, amiért úgy fizetnek, hogy a következő évben a termésből visszahoznak két zsákkal, amit további jelentkezőknek lehet kiosztani. Shiva a helyi fajták megőrzésén, és a helyi szükséglet kielégítésére irányuló biogazdálkodás terjesztésén dolgozik projektjével, mely elméleti alapját tekintve deklaráltan Gandhi filozófiájából táplálkozik: a Nyugattól, és általában a külső tőkétől való technológiai függőségben megtettesülő elnyomással veszi fel a harcot, egyszerű, alulról szerveződő, erőszakmentes módszerekkel.

A termelés és a fogyasztás lokalizációja

A gazdálkodó, illetve a vidéki közösség helyzetén nagyban javít, ha a termények tartósítása és élelmiszerré való feldolgozása is helyi kisvállalkozások profitját gyarapítja: ezt nevezik a helyi hozzáadott érték növelésének. Az EU-ban azonban az élelmiszeripari kisvállalkozásoknak a nagyüzemekkel teljesen megegyező higiéniai, adóügyi és egyéb szabályoknak kell megfelelniük. Ez gyakran olyan beruházást igényelne, amit egy ilyen szintű kisvállalkozás nem tud kitermelni, ezért sorra szűnnek meg a kis feldolgozóüzemek, illetve boltok. A házi feldolgozásból való értékesítés pedig pláne tiltott, ami a vidéki lakosságnak még a hagyománytiszteletből, hobbiszinten végzett gazdálkodását is kihalással veszélyezteti, illetve az illegalitásba szorítja.

A helyi közösségek helyzetét javító kevés uniós kezdeményezés egyike a LEADER program, melyben a helyi civil, vállalkozói és önkormányzati szféra bevonásával készülnek el a vidéki gazdaság minőségi fejlesztését célzó programok.

Mivel a helyi közösség kezdettől fogva részt vesz a programban, sokkal több erőforrás felszabadul, mint a felülről kényszerített fejlesztéseknél, és a helyi fogadtatás is összehasonlíthatatlanul kedvezőbb. A program 2005 tavaszán indult be Magyarországon, és figyelemreméltó részvételi arányt ért el: a magyar települések 75%-a részt vesz az egyes akciócsoportokban, ami az ország népességének 34%-át jelenti. Sikeressége ellenére a LEADER program a 2007-13 közötti európai uniós tervezési időszakban nem részesül komoly mértékben a vidékfejlesztési forrásokból: a 88,7 milliárd eurós egységes vidékfejlesztési alap költségvetésének keretszámai alapján a régi tagállamokban a vidékfejlesztésre fordítandó forrásoknak 5 %-a, az újonnan csatlakozó országok esetében mindössze 2,5% -a fordítandó a LEADER-típusú vidékfejlesztésre.¹⁰

A CSA: közösség által támogatott mezőgazdaság

A közösség által támogatott mezőgazdaság (Community Supported Agriculture) gyakorlatilag egy, a termelő és a fogyasztó közötti partnerségi megállapodás.

A fogyasztó a gazdálkodási év elején kifizet egy adott összeget, mellyel jogosulttá válik a termés bizonyos hányadára, melyet a termények beérési ideje szerint hetente szállított adagokban kap, a termelő által garantált minőségben (doboz-rendszer). A dobozt a termelő állítja össze, arányosan aszerint, hogy éppen miből mennyi termett, így a fogyasztó „együtt sír, együtt nevet” a gazdasággal. Ez a rendszer így újra összeköttetést teremt a fogyasztók és gazdálkodók között: a résztvevők tudják, honnan származik az étel, amit esznek, a gazdálkodó pedig már a gazdálkodási év elején bevételhez jut. Ez a rendszer hangsúlyozza, hogy a fizetség nem csak az élelmiszerért cserébe jár, hanem a gazdaság egészségének a támogatása a célja. A CSA legismertebb magyarországi példája, a Nyitott Kert Alapítvány 1998 óta működik Gödöllőn.

Mit tehetsz Te?

- **Növeszd Magad:** ez nullára csökkenti az „élelmiszer-kilométerek” számát. Még ha csak pár gyümölcsfát vagy egy cserépnyi fűszernövényt nevelgetsz, az is segít visszaállítani a kapcsolatot a táplálékok természeti eredetével
- **Szedd Magad:** ugyanezen szellemben. Ha nem akarsz az út menti táblákra hagyatkozni, a Piliskert infóvonalra, melyen megmondják, mit, mikor, hol lehet szedni: 06 26 325 065
- **Alapíts CSA-csoportot** (www.nyitottkert.hu)
- **Vásárolj biopiacon, vagy termelői piacon:** Budapesten a Biokultúra Szövetség ököpiaca szombat délelőttönként a Budapest XII. Kerületi Önkormányzat Művelődési Központjának (a volt MOM Művelődési Ház) az udvarán (1124 Budapest, Csörsz u. 18.) található meg.
- **Helyi, vagy bio?** Aki felelősen próbál fogyasztani, előbb-utóbb szembesül ezzel a dilemmával. A hazai választékot és lehetőségeket ismerve már az is nagy lépés, ha következetesen törekszik arra az ember, hogy legalább az egyik követelményt érvényesítse a bevásárlás során.
- **Igyekezz az évszaknak megfelelő terményeket fogyasztani:** a szezonális termények nemcsak messze a legfinomabbak és legtáplálóbbak, de fogyasztásuk a fenntartható szemléletnek is jobban megfelel.
- **Tájékozódj, ismerd meg a hazai gyümölcs-tájfajtákat és az őshonos háziállatainkat**
- **Kérdezősködj az áru eredetéről, a termelés körülményeiről:** az árus szava önmagában többnyire sajnos nem garancia, de remélhetőleg a kérdést magát jelzésnek fogja fel a helyben, vegyszermentesen termelt élelmiszer iránti igényre
- **Keress a méltányos kereskedelemről származó - Fair trade - árut:** igen ritka a hazai boltokban, de kávé, kakaó és teát egyre könnyebb találni: így biztosítod a kistermelő fair (igazságos) jövedelmét!
- **Kapcsolódj be a témával foglalkozó hazai civilszervezetek munkájába.**

A témával foglalkozó nemzetközi civil szervezetek, információs források

- **Compassion in World Farming Trust (ciwf.org.uk)**: a haszonállatok jólétéért tevékenykedő alapítvány
- **Az Európai Zöld Párt (www.eat-better.org)** kampánya a fenntartható mezőgazdaságért
- **Friends of the Earth Europe (www.foeeurope.org)** a világ egyik legnagyobb természetvédő hálózatának európai tagja, jelentős mezőgazdasági és agrárkereskedelem-kritikai tevékenységgel
- **Institute for Agriculture and Trade Policy(www.iatp.org)**: a családi gazdaságok helyzetének javításáért küzdő amerikai szervezet
- **International Society for Ecology and Culture (www.isec.org.uk)**: nemzetközi civil szervezet, fő célja az ökológiai és kulturális sokféleség megőrzése a globális fogyasztói kultúrával szemben. Ezt oktatási és kutatási tevékenységgel segítik elő, különös tekintettel a működő gyakorlati alternatívák felmutatására.
- **Solidarité (www.solidarité.asso.fr)**: Francia globalizációkritikus civil szervezet honlapja. Itt mindig a legaktuálisabb eseményekre vonatkozóan találhatóak Jacques Berthelot kiváló elemzései a WTO mezőgazdasági tárgyalásairól.
- **Sustain (www.sustainweb.org)**: Angliai, fenntartható mezőgazdasággal és élelmiszerral foglalkozó szervezet
- **Via Campesina (www.viacampesina.org)**: a nemzetközi gazdamozgalom globális szervezete
- **Wuppertal Institut (www.wuppinst.org)**: német, főleg energiakérdésekkel foglalkozó kutatóintézet, de számos „food miles” kutatást is végeztek
- **CPE (www.cpefarmers.org)**: a nemzetközi gazdamozgalom európai szervezete

A témával foglalkozó hazai civil szervezetek, információs források

- **Biokultúra Egyesületek Szövetsége (www.biokultura.org)**: céljuk az ökológiai gazdálkodási szemlélet, a biotermékek népszerűsítése, oktatás, kutatás
- **MTVSZ (www.mtvsh.hu)** Magyar Természetvédők Szövetsége: kiemelten foglalkoznak a mezőgazdaság természetvédelmi vonatkozásaival, agrárkörnyezetvédelmi kérdésekkel.
- **Nemzeti Agrárkörnyezeti Program (www.nakp.hu)**: Ángyán József professzor rendszeresen aktualizált írásaival az agrárkörnyezetvédelem helyzetéről
- **Nyitott Kert (www.nyitottkert.hu)**: az első magyarországi CSA-program
- **Védegylet (www.vedegylet.hu)**: az Alterglob és a Fair Trade munkacsoport figyeli az európai és nemzetközi agrár és kereskedelmi politikai folyamatokat
- **Tudatos Vásárlók Egyesülete (www.tudatosvasarlo.hu)**: a hazai fogyasztókat a lelkiismeretes fogyasztásra bátorítja. Havonta megjelenő kiadványuk hasznos információforrás. Számos más figyelemfelkeltő és oktató anyagot lehet igényelni tőlük.
- **Fairvilág Méltányos Kereskedelem Szövetség (www.fairvilag.org)**: Mobilbüfével, lobbizással, oktatási anyagokkal, oktatásokkal igyekszünk a méltányos kereskedelmet (fair trade) meghonosítani. A szövetségnek tagja a Védegylet is.

Felhasznált, illetve ajánlott irodalom

Ángyán József (2001): **Az európai agrármodell, a magyar útkeresés és a környezetgazdálkodás.**

Agroinform, Budapest

Berthelot, Jacques (2001) : **L'agriculture, talon d'Achille de la mondialisation.** L'Harmattan, Paris

Bové, José/ Dufour, Francois (2002): **A világ nem eladó.** Mágus Design Stúdió Kft, Budapest

Hines, Colin (2000) : **Localisation – A Global Manifesto.** Earthscan Publications, London

Norberg-Hodge, Helena / Merrifield, Todd / Gorelick, Steven (2000): **Bringing the food economy home.**

ISEC, Devon/Berkeley, CA.

Pretty, Jules (1998): **The Living Land.** Earthscan Publications Ltd, London és Sterling, VA

Rochat, Florian (szerk) (2002): **Via Campesina, une alternative paysanne a la mondialisation néolibérale.**

Centre Europe – Tiers Monde, Genf

Andorka Rudolf (1996): **Gazdasági, társadalmi változások és problémák a magyar falvakban.** A falu, 4. szám

Balázs Bálint, Bela Györgyi, Pataki György (2004) **A termesztett növények genetikai sokféleségének**

meg[r]zése Magyarországon. In: Kovász, tavasz-nyár

Balcsók, István (2004): **A vidéki területek munkanélküliségének aktuális kérdései.** A falu, 4. Szám

Laki, László (1997) : **Falvak, problémák, társadalmi konfliktusok.** A falu, ősz

Miklóssy, Endre (1999) : **A regionális tervezésről, a szubszidiaritásról és a helyi gazdaságról.** A falu, 2. szám

Pickett, Heather (2003): **Industrial Animal Agriculture.** Compassion in World Farming Trust, London

Sustain (1999 I.): **Food miles – Still on the road to ruin?** A Sustain publication, London

Sustain (1999 II.): **How green are our apples?** A Sustain publication, London

Sustain (2000): **Food Facts 12: Taking the pith.** A Sustain publication, London

Szakál, Ferenc (1999): **A fenntartható mezőgazdaság és szerepe a vidéki térségek fejlődésében**

Varga, Géza (2005): **Merre tovább, magyar vidék?** Ökotrend. 4. Szám

Hivatkozások:

¹ Norberg-Hodge, Merrifield és Gorelick 2000, 35. old

² Sustain 1999, 4. old

³ Sustain 1999 II.

⁴ Sustain 2000

⁵ Processed meats are pumped up with water, in :
Food Magazine, 2005. Április 27.

⁶ Norberg-Hodge, Merrifield és Gorelick 2000, 37. old

⁷ Norberg-Hodge, Merrifield és Gorelick 2000, 37. old

⁸ Berthelot 2001, 23. old

⁹ Berthelot 2001, 26. old

¹⁰ Varga 2005